

INHOUDSTAFEL

1 Inleiding

7

2 Samentijd boetseren

Gezinstijd als tijd voor relaties

21

3 Samen/apart

Over autonomie en ambiguïteit

41

4 Drukke ouders en quality time

Gezinstijd ingebed in andere tijdsordes

59

5 Op naar de vrije tijd

De complexiteit van vrije tijd

73

6 Sportclubtijd

Opgaan in efficiënte vrije tijd

91

7 Op sleptouw of uit koers

Over betrokkenheid en tactieken

117

8 'Dat je mag doen wat je wil'

Georganiseerd maar (bijna) helemaal vrij

131

9 Zin in tijd

Over peer cultuur en kampen bouwen

153

10 Vrije tijd binnen de school(m)uren

De brede school als bruggenbouwer tussen eilandjes van vrije tijd

167

11 Het verschil maken?

Uitdagingen voor de brede school in de vrije tijd

189

12 Epiloog

Pleidooi voor de tussentijd

205

Noten

223

Referenties

229

Dankwoord

237

1

Inleiding

Een groot stuk van dit boek is geschreven met zicht op zee. Om ongestoord te kunnen schrijven kon ik enkele keren terecht op een plek waar je van zes hoog uitkijkt over het strand, de verte en daartussen het water. Dat verklaart mee de wat maritiem klinkende titel van dit boek. En verre van een afgelegen plaats bleek de kust, hoe vergrijzend ze ook mag zijn, een terrein waar men onvermijdelijk kinderen kruist in al hun alledaagse doen en laten. Misschien waren zij des te duidelijker zichtbaar in de melancholie van de nazomer, wanneer de vrolijke seizoensdrukke is verdwenen en de stad dit node moet erkennen.

Even wandelend op de dijk, bijvoorbeeld, avondetenstijd. Een jongetje, drie hoog op een balkon. De rolluiken van de ramen rondom zijn neergelaten en ook achter het jongetje is de deur naar het balkon dicht. Een grijze appartementsgevel en een jongetje in een groene trui. Hij zingt een liedje, gewoon voor zichzelf, tegen het ruisen van de golven op, luid genoeg voor toevallige passanten zoals ik. Dat stukje eigen tijd en ruimte, daar alleen op zijn balkon, de rest van de wereld die er even niet toe doet – of misschien wel, in zijn gedachten: wie weet verovert hij met zijn liedje wel de wereld, of misschien verovert hij helemaal niets en is het zijn ritueel van de avond, zingt hij voor het houvast, misschien voor wat troost.

Wat verderop, een vader en moeder en dochter, te voet op de dijk. Te snel voor een slenterende avondwandeling. Ze zijn ergens naar onderweg. Het meisje, tien, elf jaar schat ik, stapt niet. Ze huppelt. Schuin achteruit gaat ze, haar benen volgen de vreemde kronkeling van haar bovenlichaam. Omkijkend om niet te botsen, tussendoor haar ouders monsterend, alsof ze haar gedartel moet verantwoorden. Hoeveel kinderen zie je louter wandelen als ze te voet onderweg zijn? Nee, ze huppelen, springen op bankjes, slalommen rond paaltjes, strijken met hun hand tegen gevels. Ook meisjes van elf in grotemensenlaarzen.

Het enorme zandkasteel dat een groepje kinderen heeft gemaakt. Pal op de vloedlijn ligt het, met twee grote grachten eromheen, en op de omwallingen is de inhoud van talloze emmertjes veranderd in evenzoveel torentjes. De sisyfusarbeid van de kinderen die de grachten willen redden van de opkomende zee, nog snel een dam bouwen, zelfs het binnenstromende water terug naar de zee dragen. De opwinding als het water binnenstroomt, de trots wellicht als blijkt dat het kasteel zelf fier overeind blijft. De rest van de dag is het kasteel een achtergelaten kunstwerk. Wandelaars blijven er even hangen: kinderen springen er in rond, ouders kijken toe. Twee vrouwen gebruiken het kasteel als decor voor de foto's die ze van elkaar nemen. De volgende ochtend, dezelfde kinderen. De ruïnes van hun vorige kasteel als fundering voor het volgende.

Het liedje op het balkon, het huppelen, het zandkasteel: heel alledaagse stukjes tijd die kinderen voor zichzelf creëren en waar ze een heel eigen betekenis in leggen. Telkens gaat het hier om informele tijd, informele ruimte, informeel spel: die periodes, plekken en activiteiten waarin het kinderleven niet door volwassenen in een mal gegoten wordt maar waarin kinderen de gelegenheid hebben om vorm te geven aan hun (kind)eigen zingeving.

'Mag ik gaan spelen?', vragen ze dan, en als dat mag, rennen ze weg naar de branding, met schepjes en emmertjes om een eigen wereld in zand op te bouwen, het strand afschuimend, schelpjes en

schatten juttend, voor de versiering. Vrijbuiters zijn kinderen dan: de tijd die ze krijgen met volle teugen inademen en naar eigen goeddunken boetseren. Of misschien tijd stelen, gebruik maken van de gelegenheid: even vluchten op het balkon, toch nog het kleine huppelende meisje mogen zijn. Vrijheid zoeken, maar ook geborgenheid en houvast. Ankertijd is dat: de tijd nemen om zich thuis te voelen, te behoren tot een wereld die je vertrouwd is. De zekerheid van het balkon, het ongestoorde zingen, alleen maar de zee die voor je ligt. Heeft huppelen voor kinderen iets geruststellends? Of, zelfs, de zekerheid dat de oneindigheid van de zee het – zo hoort het, het staat in het script – toch altijd haalt van de tijdelijkheid van het zandkasteel?

Dit boek gaat over hoe kinderen op een eigen manier hun alledaagse tijd beleven, er zin aan geven en die tijd ook mee vorm geven. Daarbij zijn kinderen altijd verstrengeld met de wereld rondom, met de kleine en grote samenleving rond hen. Dit boek kijkt naar de manieren waarop kinderen omgaan met tijden, plekken en activiteiten waar ze rekening moeten houden met structuren die volwassenen hebben opgelegd of voor hen hebben georganiseerd, maar waar zij wel de nodige ruimte krijgen om ook zelf greep te hebben op de tijd. In het gezin en de georganiseerde vrije tijd is de tijd voor kinderen altijd wel op een of andere manier geordend. Alles heeft zijn tijd en zijn plaats. Maar kinderen krijgen er ook de kans om keuzes te maken of desnoods wat te morrelen aan wat ze verondersteld worden te moeten doen. Ze geven zelf mee vorm en kleur aan de tijd in het gezin, de kinderopvang, het vakantiespeelplein, de sportclub.

EEN BOEK OVER KINDEREN IN DE SAMENLEVING

Dit boek over de tijdsbeleving van kinderen is dus geen boek over psychologie: het gaat niet over de vraag of kinderen tijdsbesef hebben en wanneer zich dat ontwikkelt, of over de vraag waarom de tijd

nu eens snel lijkt te gaan en dan weer traag. Het is ook geen boek over tijdsbesteding: het brengt niet in kaart hoeveel uren kinderen slapen, spelen, tv kijken, naar school gaan of aan hun hobby's besteden. Wel gaat het over hoe kinderen omgaan met hun alledaagse leefwereld en hoe ze daar mee vorm aan geven. Dat is een vraag naar (sociale) relaties en dus een sociologische en antropologische vraag. In dit geval luidt die: hoe gaan kinderen om met de manier waarop de tijd is georganiseerd in de verschillende omgevingen waarin ze terecht komen?

Om dat te begrijpen, kozen we er in ons onderzoek voor om kinderen volop ruimte te geven. We hielden onze vragen en de manier van vragen stellen zo open mogelijk om zo kinderen en hun eigen manier van in de wereld staan, in hun waarde te laten. Dit boek is een pleidooi om de manier waarop kinderen hun tijd beleven en ermee omgaan, ernstig te nemen.

Dat kan door niet uit te gaan van wat wij als grote mensen belangrijk vinden, maar door naar kinderen te kijken en te luisteren. Die uitdrukkelijke aandacht voor het eigen perspectief van kinderen is eigenlijk nog vrij nieuw. In de laatste twintig, vijfentwintig jaar heeft zich een sociologie van het kindzijn ontwikkeld - en zo ook een antropologie, een sociale geografie,... van het kindzijn - die zich om kinderen in het hier en het nu is gaan bekommeren. Je kan over kinderen denken als zich ontwikkelende wezens in wording, als nog-niet-volwassenen. Ze horen opgevoed en opgeleid te worden, moeten beschermd worden tegen de boze buitenwereld, en horen in hun ontwikkeling steeds meer te kunnen en steeds zelfstandiger te worden. Maar kinderen zijn niet alleen ontvangers van opvoeding. Ze zijn niet alleen 'nog kleiner'. Ze zijn in wording, maar ze leven ook in het hier en het nu. Gewoon omdat ze mensen zijn, spelen ze een eigen, actieve rol in hun opgroeien en hun dagelijkse leven tout court. Kinderen maken gewoon deel uit van de samenleving, als individuele kinderen, en als bevolkingscategorie. Zoals ook in dit boek het geval is, ligt de aandacht daarbij vaak niet zozeer op pro-

blemen, zoals ontwikkelingsachterstanden of leermoeilijkheden, maar op het dagelijkse leven van kinderen – ingebed in de samenleving. Hoe gaan kinderen om met hun alledaagse leefwereld en met de organisatie daarvan: van hun gezin, hun buurt en stad, hun vrije tijd? Hoe geven zij die omgevingen betekenis en hoe geven ze deze contexten mee vorm? Hoe spelen ze in op kansen die de omgeving hen biedt? Of ervaren ze weinig mogelijkheden en vooral beperkingen?

In de sociologie van het kindzijn wordt altijd gezegd dat kinderen actief zijn in het vormgeven van hun eigen leven, en breder van de wereld rondom. Maar dat blijft alleen maar een mooi mantra als je niet verder nadenkt over wat dat ‘actief zijn’ juist betekent, en als je niet in het veld zelf gaat kijken naar hoe kinderen nu juist die actieve rol kunnen, mogen, willen en durven opnemen. Het tijdsbelevingsonderzoek waarop dit boek is gebaseerd, probeert dat te doen: een beter zicht te krijgen op het ‘temporele actorschap’ van kinderen in enkele dagelijkse omgevingen.

Wij gaan er niet van uit dat ‘kinderen in een andere wereld staan’: veeleer is de vraag ‘hoe kinderen (anders) in de wereld staan.’ Die ‘anders’ staat tussen haakjes: of kinderen al dan niet anders in de wereld staan en of je ze ‘anders’ moet benaderen, valt telkens weer te bezien. Maar die ‘anders’ staat er ook: kinderen delen met elkaar, en niet met volwassenen, dat ze ‘kind zijn’, en dat is geen neutraal etiket. Zo hebben kinderen minder te zeggen: ze hebben minder rechten, macht en mogelijkheden dan volwassenen. Ze worden ook speciaal beschermd en er zijn, onder meer daarom, allerlei voorzieningen die specifiek voor kinderen zijn opgezet: scholen, speelpleintjes, de kinderopvang. Dat geeft kinderen een specifieke plaats in de samenleving.

Kinderen delen met elkaar ook een zingeving die sterker dan bij volwassenen op directe belevingen is gestoeld en minder op uitgekristalliseerde opinies. Betekenis geven aan de werkelijkheid gebeurt vaak op een heel directe, fysieke, lichamelijke of ruimtelijke manier.

Door te spelen bijvoorbeeld: gekruid door verbeelding en *trial and error* tasten kinderen mogelijkheden af, maar dan wel binnen het kader van een spel dat relativeert wanneer het weer eens mis gaat. Als Kevin-de-superheld zijn sprong verkeerd inschat en in de rivier met de krokodillen belandt, is dat al bij al geen ramp.

In dit boek proberen we die zingeving zo goed mogelijk te vatten via ‘belevingsonderzoek’, dat heel uitdrukkelijk focust op het perspectief van kinderen. We kijken vooral naar wat kinderen doen en meemaken en hoe ze daar betekenis aan geven, veeleer dan meteen te gaan vragen naar de opinies van kinderen. ‘Hoe gaat dat’ of ‘wat gebeurde er toen’, veel meer dan ‘wat denk je over...’.

Belevingsonderzoek is in wezen heel terughoudend. Binnen de doelstellingen en de praktische mogelijkheden van het onderzoek proberen we de onderzoeksthema’s zo open mogelijk te benaderen en dus onze eigen, volwassen vooronderstellingen, oordelen en categorieën zoveel mogelijk tussen haakjes te zetten. Belevingsonderzoek is een ‘oefening in het afleren’. Pas nadien worden vragen meer toegespitst.

EEN BOEK OVER KINDEREN EN OVER TIJD

Onderzoek over de tijdsbeleving van kinderen is niet de meest hapklare brok – wat is er zo ongrijpbaar als tijd? – maar je kan alleszins wel kijken naar wat kinderen op een dag doen, of het hen vragen. Over weinig dingen praten kinderen zo enthousiast als over hun vrije tijd: wat ze dan allemaal doen, thuis, met hun vrienden, elders. Zo ook Matthias: “Ik speel in mijn boom in mijn tuin en in mijn huis en bij mijn burens, op de trampoline, met water, op de straat, voetballen, alles, met de fiets, het skateboard, alles.” Dus, vraag ik, “als je op straat wil spelen, ga je dan gewoon de straat op en...”. Zijn toon verandert van enthousiast in verontwaardigd. “Nee, dat is *pourri* op de straat. Dat is *pourri*, want alle auto’s, dat is ‘piew!’...” Zijn hoofdbeweging lijkt een voorbijrazende auto te volgen. “Met mijn

vrienden, mijn burens, speel ik in onze tuinen.”

Een van de grootste maatschappelijke problemen voor kinderen en al enige tijd een van de belangrijkste thema's in het jeugdbeleid, is het gebrek aan publieke ruimte voor kinderen en jongeren. Dan gaat het niet alleen om speelpleintjes, maar ook om de hele publieke 'verblijfsruimte' van pleinen en straten, en om de verbindingen tussen plekken die voor kinderen van belang zijn. Wat Matthias aanhaalt is dus een ruimtelijk probleem: zijn straat is ingenomen door rijdende auto's en hij speelt noodgedwongen in de tuin. Maar Matthias heeft een tuin: een uitzondering in de grootstedelijke buurt waar hij woont. Wat met het gros van zijn buurkinderen, die geen tuin hebben? Spelen zij dan wel op straat, de auto's ten spijt – of misschien op de stoep? Gaan ze elders spelen, op pleintjes? Blijven ze binnen, bij tv of playstation? Is hun buitenspelen beperkt tot de speeltijd op school of doen ze het in een jeugdbeweging?

Dat zijn ruimtelijke vragen, maar ze gaan evenzeer over tijd. Wat kan je doen met je tijd, als kind? Kan je zeggen: ik ga op straat spelen? Of gaat dat niet, mag dat niet? Staat mijn buitenspelen in mijn agenda: zondag, van twee tot zes in de jeugdbeweging? En de vrije tijd die na de schooluren op school wordt doorgebracht – een uurtje sport, een uurtje toneel –, is dat nog 'vrije' tijd?

Die vragen gaan over de manier waarop we de tijd organiseren. De tijd gaat niet zomaar voorbij; gezinnen, organisaties en hele samenlevingen geven hem ook een bepaalde ordening. Alle mogelijke omgevingen waarin mensen terecht komen, zijn niet alleen sociaal en ruimtelijk geordend, maar altijd ook 'temporeel', in de tijd. Zo kennen we school- en vakantieperiodes, wekdagen en weekends of uren waarop we wel en waarop we niet moeten werken. Ook de gebeurtenissen doorheen de dag hebben hun eigen opeenvolging, regelmaat, frequentie en timing. Die ordening is in elke omgeving weer anders: de tijd in het gezin, op school of in de sportclub is telkens op een heel eigen manier ingedeeld en die organisatie wordt al dan niet strikt afgedwongen. Een tijdsordening is handig, want ze

vergemakkelijkt afspraken en geeft houvast. Elke weekdag begint de school om half negen, en om tien uur is er een kwartier speeltijd. Daar hoeft niet elke dag opnieuw over beslist te worden. Tegelijk impliceert ordening een vorm van macht. Ze wordt opgelegd en er is niet zomaar aan te ontkomen. Mooi weer of niet, de speeltijd duurt exact een kwartier.

Ook de vrije tijd kent altijd wel een zekere ordening. Een heel deel van de vrije tijd van kinderen is zelfs vrij strikt georganiseerd. Op gezette tijden en in speciaal daarvoor voorziene ruimtes kunnen kinderen in groep en onder begeleiding spelen, sporten, dansen, muzikles volgen of andere activiteiten doen. Soms ligt de agenda dan behoorlijk vast: de sportclub, de muziekschool en vaak ook de jeugdbeweging hebben de uren ter plekke al vooraf behoorlijk gedetailleerd ingevuld voor kinderen. Dat kan ook, want kinderen zijn lid geworden, hebben zich geëngageerd om mee te doen en zullen er doorgaans op vertrouwen dat de activiteiten hen dingen zullen leren of gewoon plezierig zullen zijn. Soms ligt de tijd minder vast en kunnen kinderen zelf min of meer kiezen wat ze zullen doen. Voor het vakantiespeelplein en de buitenschoolse kinderopvang is dat vaak het geval: er is een keuze aan activiteiten, je hoeft niet verplicht mee te doen met activiteiten, of je kan gewoon helemaal zelf kiezen wat je doet. De 'vrije tijd' van kinderen is dus de ene keer minder en de andere keer meer al vooraf voor hen ingevuld en gestructureerd. Dit boek gaat over de vraag hoe kinderen zelf omgaan met die verschillende manieren waarop de tijd voor hen is georganiseerd, in het gezin en in een aantal vrijetijdsomgevingen. Hoe geven ze hun tijd zelf vorm en welke kansen krijgen ze daartoe?

HET TEMPORELE ACTORSCHAP VAN KINDEREN

De tijd 'is' er niet zomaar, hij wordt 'gedaan' en vraagt inspanningen. Die actieve omgang met de wereld rondom, bijvoorbeeld met die tijdsorganisatie, noemen we 'actorschap': we treden in relatie

met mensen, plekken, dingen, gebeurtenissen, ordeningen,... in onze omgeving. In dit geval dus met de ordening van de tijd. Dat *temporeel actorschap* betekent dat we actief omgaan met die organisatie, dat we erop inspelen of de tijdsorganisatie zelfs proberen te veranderen. Maar dat gebeurt wel binnen zekere krijtlijnen: de tijdsorganisatie zelf gunt ons daar enige speelruimte in, of net niet.

We kunnen drie verschijningswijzen onderscheiden in het temporele actorschap van kinderen.

De eerste daarvan noemen we *temporele taken*. In een bepaalde temporele ordening terechtkomen, betekent ook: gesteld worden voor een aantal uitdagingen of taken. De omgang met de tijdsorde vraagt inspanningen. Die noemen we temporele taken: de inspanningen die mensen doen om de uitdagingen het hoofd te bieden waar ze door de tijdsstructuur voor worden gesteld. 'Moeten wachten' of 'op tijd moeten komen' zijn voorbeelden van dergelijke temporele taken. De organisatie van de tijd vraagt ons om die taken te vervullen: 'komaan, haast je!'. Die temporele taken kunnen ook uit verschillende tijdsordes tegelijk komen. Kinderen hebben 's avonds niet alleen rekening te houden met de tijdsorganisatie van het gezin – de vaste tijdstippen van avondmaal en bedtijd – maar moeten tussendoor ook hun huiswerk zien te maken, want de school vraagt om dat morgen af te hebben.

Een temporele structuur stelt ons niet alleen voor taken: een tweede modus van het temporeel actorschap van kinderen zijn de *keuzes* en de *tactieken* die de mogelijkheden van de tijddordering benutten en de beperkingen ervan trachten te omzeilen. Gebruik maken van die mogelijkheden behelst het maken van *keuzes*. Er ligt een hele vrije dag voor ons, en niemand maakt aanspraken op die tijd: dan kunnen we zonder meer kiezen hoe we van de mogelijkheden van die open tijdsorde gebruik zullen maken. Anderzijds zullen geldende tijdsordes mensen ook vaak beperken in hun mogelijkheden. Alles heeft zijn eigen tijd en plaats: 'gedaan met spelen, nu is het bedtijd'. Daar hebben kinderen zich vaak aan te onderwerpen. Toch

zijn beperkingen niet altijd absoluut: er kan getracht worden om ze wat te omzeilen, om er wat aan te morrelen, om toch nog wat manoeuvreerruimte te vinden. Hier komen *tactieken* in beeld. De tijdsordering ligt vast en stuurt je in een richting die je niet helemaal ziet zitten ('tijd om naar bed te gaan!'), maar toch kan je wat tijd voor jezelf proberen te scheppen. Dat kan door opportunistisch in te spelen op de zwakheden van de tijdsorganisatie: 'ha, mama maakt nog een drankje voor zichzelf, ik zal zeggen dat ik ook dorst heb, dan kan ik nog wat langer opblijven'.

Temporeel actorschap gaat nog breder dan het vervullen van temporele taken en het gebruik maken van keuzes en tactieken. Mensen geven de tijd ook betekenis door hem op hun eigen manieren in te vullen en kleur te geven. Elke temporele context heeft zijn eigen specifieke sfeer of 'kleur': de tijd wordt er niet alleen geordend, gemanipuleerd en gebruikt, maar kent ook een *temporele esthetiek*. De typische sfeer of kleur van een omgeving zoals pakweg de kinderopvang heeft te maken met de manier waarop de opvang de opvangperiode regelt, de ruimte indeelt en bijvoorbeeld al dan niet met leeftijdsgroepen werkt. Maar ze wordt ook mee vorm gegeven door de kinderen zelf: hun rustige of intense spel, hun onderlinge interacties, al dan niet over leeftijdsgrenzen heen. De term 'temporele esthetiek' hoeft overigens geen synoniem te zijn met 'mooi' of positief. Als kinderen zich ergens voortdurend te pletter vervelen, is hun verveling ook deel van de temporele esthetiek aldaar.

VRIJBUITERS EN ANKERTIJD

Hoe kinderen hun tijd beleven, is geen groot maatschappelijk thema. Het lijkt eerder ruimte te zijn die voor hen schaars is en dus een probleem vormt. Als tijd schaars is, dan wel voor hun ouders. Je zal kinderen zelden horen zeggen dat ze het voortdurend druk hebben. Ja, 's ochtends is het druk, dat wel - "mij klaar maken om naar school te gaan." Een ongezellige drukte is dat, "want dan moet je

veel onthouden.” Maar kinderen vinden toch heel duidelijk dat ‘het druk hebben’ en zeker ‘tijd tekort hebben’ echt iets is van grote mensen.

Een boek over tijd of tijdsbeleving kan zichzelf moeilijk loskoppelen van het maatschappelijke debat over tijdsdruk. Wanneer er over tijd wordt geschreven en gediscussieerd, gaat het immers bijna altijd over het jachtige leven in een samenleving die steeds sneller lijkt te gaan, en over de hang naar oplossingen daarvoor. Veel ouders hebben daar dubbel pech: bovenop de besognes over hun eigen tijd, moeten ze ook de tijd voor hun kinderen plannen en instaan voor de afstemming tussen verschillende activiteiten. Als het hedendaagse probleem van tijdsdruk met name te maken heeft met de lastige combinatie en afstemming van activiteiten in gezin, arbeid, school en vrije tijd, dan is dat veel meer een zaak van volwassenen dan van kinderen.

Het weinige onderzoek dat bestaat over tijdsbeleving bij kinderen geeft aan dat kinderen tijdsdruk niet als een basisprobleem beschouwen: ‘meer tijd hebben’ of ‘een beetje rustiger gaan leven’ is geen wens die zij vaak uiten. Onderzoek over hun dagelijkse tijdsbeleving toont dat kinderen niet vinden dat de georganiseerde vrije tijd hen een druk leven geeft, ook al hebben zij veel uithuizige hobby’s. Wanneer oudere kinderen sommige van hun vaste vrijetijdsbestedingen overboord gooien, is dat meestal niet omdat ze het rustiger willen hebben. Veeleer haken ze af omdat ze in sommige hobby’s weinig zelf kunnen beslissen over hun tijd of omdat ze er eigenlijk weinig vriendschapsbanden in kunnen onderhouden (zie ook hoofdstuk 5 en 6).

Dat neemt niet weg dat tijdsdruk voor kinderen een relevante kwestie is (zie hoofdstuk 4). Als hun ouders erg druk bezig zijn, heeft dat zijn weerslag. We lopen even vooruit op de interviews die we hielden met kinderen en hun ouders over gezinstijd, en die in de volgende hoofdstukken van dit boek aan bod zullen komen. Daarin geeft Thibaut aan dat zijn ouders niet altijd tijd voor hem hebben,

en hij koppelt dat aan hun werk: “Ja, want mama is altijd op haar werk tot heel laat, zeven uur of zo. En papa zit altijd thuis op de computer te werken. Moeten wij ons alleen bezighouden, of samen, ik en mijn zus.” Zoals ook moeder Tine erkent, is er dan vaak ruzie. “Dan vechten we meestal,” zegt Thibaut. “Allez ja, niet echt mekaar verrot slaan, maar gewoon ruzie maken.” Zus Thaïs gaat dan liever naar haar vriendinnetjes, die even verderop wonen. Maar daarvoor is toelating nodig, en het werk van de ouders maakt hen soms moeilijk bereikbaar of aanspreekbaar. “Als ik daar naartoe wil, dan kan ik wel bellen, maar mama kan ik niet bereiken want die zit dan in een meeting, en papa zit druk bezig op de computer. Dus soms kan ik die niet zo heel goed bereiken om [dat] te vragen. En dan zit ik hier zo alleen, met mijn broer samen thuis. En dan maken we heel veel ruzie.”

Het verhaal van Thaïs toont dat de tijd die opgeëist wordt door het vele werk van haar ouders, haar mogelijkheden beperkt, want om naar haar vriendin te fietsen moet ze toelating vragen, en nu blijft ze met haar broer opgescheept. Dat ‘niet kunnen doen wat je zelf wil’, dat is nu net wél een basisprobleem voor kinderen. Kinderen ervaren vooral tijdsproblemen wanneer hun *temporele autonomie* al te zeer wordt ingeperkt en er weinig kans is om de tijd zelf in te vullen. De door kinderen ervaren temporele problematiek die naar voor komt uit het nog schaarse onderzoek naar de tijdsbeleving van kinderen, is veeleer dat kinderen hun tijdsautonomie soms onvrijwillig moeten opofferen. Het huiswerk vreet hun vrije tijd op, en op zondag moeten kinderen vaak mee op familiebezoek, terwijl ze eigenlijk andere plannen hadden. De weekends of de woensdagnamiddag worden gewaardeerd omdat de tijd dan meer zelf in te vullen is dan op weekdagen.

Wanneer kinderen frustraties tonen, is het inderdaad niet, zoals bij hun ouders, omdat ze niet de tijd hebben om gedaan krijgen wat ze zouden willen of moeten doen, maar omdat ze door een opgelegde tijdsstructuur of de regels daarin zo aan banden worden gelegd

dat hun eigen, gewenste tijdsinvulling onmogelijk wordt. Het minst plezierige aan ‘weer kind zijn’, zou ongetwijfeld zijn dat je weinig te zeggen hebt, geen controle hebt over wat er gebeurt, dat er voor jou beslist wordt. Het leuke aan de vrije tijd is juist dat die autonomie daarin gewoonlijk wél groot is: het ‘mag ik gaan spelen?’ vraagt juist naar die vrijgeleide.

Kinderen zoeken dus naar greep op de tijd en naar autonomie, de mogelijkheid om hun eigen tijd zelf (mee) te beheren. Maar ze zijn niet alleen vrijbuiters. Ze steunen ook sterk op structuur, op geborgenheid. Een zoektocht naar ankertijd die zich toont in de herhaling die ook kenmerkend is voor veel van hun spel. ‘Nog een keer’ – of: ‘nog één keer!': het is het mantra van jonge kinderen. De hele gebeurtenis opnieuw overdoen, van meet af aan, en opnieuw zo intens beleven. Maar evenzeer het geruststellende, eeuwige heen-en-weer van de schommel, of het routineuze prikken van strijkpareltjes.

Hoe kinderen actief omgaan met de tijd, nu eens als vrijbuiters, dan weer op zoek naar ankertijd, onderzoeken we in dit boek in verschillende omgevingen die voor kinderen belangrijk zijn.

Om het temporele actorschap van kinderen goed in beeld te krijgen, kozen we ervoor om onze aandacht vooral te richten op omgevingen waarin weliswaar een duidelijk identificeerbare tijdsordering aanwezig is, maar waar kinderen toch een vrij grote greep hebben over hoe zij hun tijd invullen. Dat geldt zeker voor de heel dagelijkse en fundamentele omgeving van het gezin (zie hoofdstuk 2 tot 5). We spraken met kinderen en hun ouders over wat gezinstijd voor hen is, welke plaats relaties en autonomie daarbij innemen, en hoe de gezinstijd zich verhoudt tot de arbeidstijd van de ouders en de vrije tijd van de kinderen. Kinderen hebben behoorlijk wat greep op de tijd in hun gezin, maar ook op de tijd in sommige georganiseerde vrijetijdsomgevingen. Door enkele weken tussen de kinderen door te brengen op vakantiespeelpleinen en een buitenschoolse kinderopvang, konden we observeren welke kansen en beperkingen zij

hebben om hun tijd aldaar vorm te geven (zie hoofdstuk 7 tot 9). We deden ook onderzoek in de strakker geordende omgeving van de sportclub, waar kinderen zich hebben geëngageerd om lid te worden en de trainingen te volgen, om zo beter te worden in hun sport (hoofdstuk 6). Dat engagement maakt de sportclub heel anders dan de meer vrijblijvende tijd in de opvang of op het speelplein. Tot slot gingen we na hoe vrije tijd wordt ervaren wanneer vrijetijdsactiviteiten door of in de school worden aangeboden, in het kader van de zogenaamde 'brede school' (hoofdstuk 10 en 11). Die omgeving draagt de mogelijkheid in zich om verschillende vrijetijdseilandjes te overbruggen, én om kinderen daarbij ook kansen te bieden die ze thuis of in hun buurt niet zomaar hebben.

Een epiloog vat samen hoe kinderen in hun temporele actor-schap streven naar ondersteunde autonomie en sluit af met een pleidooi om kinderen de tijd en ruimte te gunnen om greep te krijgen op hun dagelijkse tijd, en hen daarbij te ondersteunen.